

A technológiai fejlődés/innováció szerepe a gyermekmunkában: probléma vagy megoldás?

Martus Bettina¹

A mai gyorsan változó világban az innovációk szerepe nélkülözhetetlen, ha egy vállalkozás igazán sikeres szeretne lenni. Azonban míg a fejlesztések, illetve stratégiai döntések egy dinamikus és fejlett környezetben születnek meg, addig a termelés gyakran a fejlődő országokban zajlik. Az olcsó termelési tényezőkre pedig olyan nagy igény van a piacon, hogy a gyermekek is áldozatul esnek a tömegtermelésnek és dolgozniuk kell. Vajon az innováció hatására lesz egyre több gyermekmunkás? Vagy épp ellenkezőleg: a technológiai fejlődés segíthet ennek a problémának a felszámolásában?

Ennek alapján e tanulmányban arra keresem a választ, hogy az innováció milyen hatással lehet a gyermekmunkára: csökkenti vagy növeli annak mértékét, illetve hogy gyermekmunkával érintett területeken van-e lehetőség a gazdasági fejlődésre, illetve innovációra? Az elemzés eredményeként megállapítható, hogy a globalizációs folyamatok következtében az innováció még inkább hozzájárul a gyermekek foglalkoztatásához, mivel a stratégiai fejlesztés és a termelés elválik egymástól, teret engedve így az olcsó munkaerőnek.

Kulcsszavak: gyermekmunka, innováció, makrogazdasági hatások

1. Bevezetés

Napjaink gyorsan változó környezetében az innovációk és a folyamatos technológiai megújulások határozzák meg a cégek versenyelőnyeit. A stratégiai döntéseknél fontos szerepet tölt be a dinamikus, versenyre készítő, megújuló környezet, ami a vállalatok kutatási-fejlesztési folyamatait ösztönzi, azonban a termelés, illetve az értéklánchoz szorosan nem kapcsolódó tevékenységek elvégzéséhez a vállalatok olcsó termelési tényezőket keresnek. Az outsourcing lehetőséget nyújt a vállalatok számára, hogy ezeket a folyamatokat más országba helyezték, ahol olcsón elő tudják állítani termékeit vagy beszerezzék a számukra elengedhetetlen alapanyagokat. Ezek a tevékenységek gyakran a fejlődő országokba kerülnek kihelyezésre.

A fejlett és fejlődő országok közötti egyenlőtlenségek több területen megjelennek: térségek közt, gazdasági fejlődésnél, vagy akár a nemek közötti egyenlőtlen-

¹ Martus Bettina, PhD-hallgató, Szegedi Tudományegyetem Gazdaságtudományi Kar Közgazdaságtani Doktori Iskola (Szeged).

Jelen tanulmány megjelenését „Az SZTE Kutatóegyetemi Kiválósági Központ tudásbázisának kiszélesítése és hosszú távú szakmai fenntarthatóságának megalapozása a kiváló tudományos utánpótlás biztosításával” című, TAMOP-4.2.2/B-10/1-2010-0012 azonosítószámú projekt támogatja.

ségeknél. Sőt, a fejlődő országok némelyike korlátozott lehetőségeket tud kínálni az ott élőknek, így a gyermekeknek sokszor nincs lehetőségük iskolába járni, és gyakran napi 8 órában dolgoznak, vagy annál is többet töltenek a munkahelyükön. A gyerekek sokszor borzasztó körülmények között, mindössze napi 1 \$-ért dolgoznak, sokan már 5 éves koruktól kezdve állnak foglalkoztatásban, és mivel iskolázatlanok maradnak, így fejlődési és előrelépési lehetőségeik is beszűkülnek.

A termelés kihelyezésével bekövetkező határok elmosódása miatt sokszor nem is tudjuk, hogy az adott termék, amit fogyasztunk, illetve használunk, honnan származik, és ki készítette azt. A technológiai fejlődés és az innovációk megjelenésével a körülmények még kiszámíthatatlanabbakká váltak. A fejlett országok a legújabb technológiákat használják, míg a fejlődők megkapják a „régit” és kevésbé hatékony eszközöket. Az outsourcing következtében a szakértelmet nem igénylő munkákat a harmadik világbeliekkel végeztetik, ami tovább mélyítheti a gyermekek foglalkoztatásának problémáját. Céлом feltárni, hogy a gyermekmunkával érintett területeken van-e lehetőség innovációk létrehozására. Bár számos más tényező is szerepet játszik az innovációk kialakulásakor (kulturális, társadalmi faktorok), mégis úgy gondolom, hogy a gyermekmunka jelentős hatással bírhat, hiszen a humán tőke színvonalát nagymértékben csökkenti, azaz gátolja az új innovációk kialakulását. Tanulmányom másik központi kérdése, hogy az innovációnak milyen hatása van a gyermekek foglalkoztatására. Ha a technológiai változások begyűrűznek egy fejlődő országba, akkor az pozitívan is hozzájárulhat a globális problémák megoldásához vagy csak negatívan? Az innovációk megjelenése csökkenti, vagy éppen növeli a gyermekmunkások számát? Miért alakulhat így ez a tendencia?

Tanulmányomban először bemutatom, milyen szerepe van az innovációnak a fejlődő országokban, milyen feltételek szükségesek a technológiai fejlődés kialakulásához. Ezután definiálom a gyermekmunkát, majd az innováció szerepét mutatom be a gyermekmunka elterjedésében, ezen belül a kiváltó okokat és a makrogazdasági hatásokat elemzem. Arra keresem a választ, hogy az innováció szolgálhat-e eszközként a gyermekmunka megszüntetésében vagy a gyermekmunkával képesek vagyunk-e a technológiai fejlődésre, amely a gazdasági fejlődés eszközeként szolgálhatna a fejlődő országokban.

2. Az innováció szerepe a fejlődő országokban

Az innováció napjainkra a gazdasági fejlődés egyik fontos tényezőjévé vált (Léger-Swaminathan 2007), így a fejlődő országok számára is fontos tényező lehet. A sikeres vállalkozások számára ugyanis elengedhetetlen, hogy technológiailag naprakészek legyenek, a legújabb technológiákat használják termelési folyamataik során. Igaz ez a fejlett és fejlődő országokra egyaránt, hiszen a profitabilitásukat növelni tudják (Love et al. 2010).

Az OECD (1997) meghatározása szerint többféle innováció létezik: termék innováció, eljárás innováció, marketing innováció, szervezési-szervezeti innováció. Mind a négy típus esetében fontos kritérium, hogy a fejlesztések során valami új jöjjön létre, amely jelentős változásokat hoz a vállalat életében. Ezen új folyamatok, termékek kialakulásához azonban a megfelelő körülmények megléte szükséges. Áttekintve a nemzetközi szakirodalom egy részét, az alábbi tényezők szükségesek a technológiai fejlődés megvalósulásához (Ayyagari et al. 2007; Léger 2006; Léger–Swaminathan 2007; Waguespack et al. 2005):

- Családi vállalkozások jelenléte, vagy olyan cégek megléte, ami több másik céggel működik együtt.
- Fontos, hogy külföldi versenytársakkal mérhessék össze a vállalatok a képességeiket, mivel ez ösztönzőbben hat a tudásuk megújítására, mintha csak hazai cégekkel verseneznének.
- Elengedhetetlen, hogy a vállalkozások tevékenysége exportra is irányuljon, azaz a gazdasági nyitottság nagyon fontos, valamint a vállalkozói képességek és tapasztalatok nagy előnyt jelentenek a technológiai megújításokban.
- Nem csak a vezetőknek és kutatóknak kell szakértelem, hanem a munkásoknak is meg kell legyen a megfelelő képességük az adott technológiák felhasználásához.
- A fiatalabb cégek jobban helyt tudnak állni a nemzetközi versenyben, valamint a kiforratlanságuk miatt nagyobb a lehetőségük, hogy bizonyos innovációkat és újító ötleteket átvegyenek.
- Egyértelmű, hogy a nagyobb vállalatok sokszor több lábbon állnak, így nagyobb igényük van a technológiai megoldásokra, valamint a kevésbé jó innovációkat is könnyebben tudják pótolni egy másikkal, hiszen az urbanizációs előnyök és az abból fakadó externáliák segítséget nyújtanak ebben (Lengyel–Mozsár 2002). A nagyobb cégek továbbá többet tudnak költeni kutatás-fejlesztésre, hiszen ezzel a kiadással már a kezdeteknél terveznek, így az innovációkat jobban tudják internalizálni is, az új módszereket elsajátíttatják munkavállalóikkal, a pazarlást jelentő üzembavarokat pedig el tudják kerülni termelésük során (Schumpeter 2003).
- Az informális (kultúra, norma) és formális intézmények szerepe is nagy az innovációk kialakulásában, hiszen ez a tényező az országok gazdasági fejlődésére is hatással van és természetesen a vállalatoknak is fontos egy kiszámítható, innovatív környezetben tevékenykedni (Málovics 2010).

Természetesen a fent felsorolt tényezők mellett elengedhetetlen a megfelelő természeti, kulturális, mentális, politikai, finanszírozási, infrastrukturális, fizikai és emberi környezet, amely lehetővé teszi az innovációk megvalósulását (Ayyagari et al. 2007; Léger 2006). Az Oslo kézikönyv (OECD 2005) szerint az innovációs tevékenységek azok a tudományos, technológiai, szervezési, pénzügyi és kereskedelmi tényezők, amelyek az innováció gyakorlatba való átültetését szolgálják, azaz ezek a

faktorok az innováció meglétéhez szükségesek. Például, ha nincsenek meg az elégséges infrastrukturális feltételek a technológiák létrehozásához, működtetéséhez, akkor nincs is lehetőség arra, hogy a vállalatok képesek legyenek megfelelően hasznosítani az erőforrásaikat. Igaz ez a többi tényező meglétére is, amelyek nélkül kevés esély van a technológiai megújulásra.

A fejlődő országokban azonban más feltételek adóttak (Léger 2006; Ayyagari et al. 2007). Kevés olyan vállalattal találkozhatunk, ahol a tulajdonos nem külföldi, vagy ahol több vállalat egymással partnerséget köt. Ezekben az országokban többnyire a hazai verseny dominál (illetve jellemző annak hiánya is), kevés vagy esetleg hiányzó exporttevékenységgel. A vezetők, illetve alkalmazottak tudása hiányos, nincs tapasztalatuk, sokszor a megfelelő képzettségük sincs meg az adott munkakörhöz, valamint a fejlődő országok gyenge intézményi rendszerrel rendelkeznek, politikailag instabilak és a korrupció is számottevő ezen országokban (Léger 2006). Látható tehát, hogy a fejlődő országok és az azokban lévő vállalatok innovációra való törekvése kicsi, hiszen a meglévő innovációkat nem tudnák kellőképpen hasznosítani, azaz csak a háttértevékenységek elvégzésére irányul a feladatuk.

Ha a fent felsorolt adottságoknak inkább csak a hiányával találkozhatunk a fejlődő országokban, akkor jogosan merül fel a kérdés: miért kellene erőltetni a fejlődők innovációs tevékenységét? A válasz nagyon egyszerű. A gazdasági fejlődés fontossága mellett a térségben lévő vállalatok növekvő profitra tehetnek szert, valamint új piaci részhez juthatnak hozzá a technológiai fejlődés segítségével (Léger 2006). Ha a keresleti igényeket helyben ki tudnák elégíteni a vállalkozások, akkor nagyobb lenne a foglalkoztatottság, ami multiplikátor hatásként szolgálva, növelné a helyben elköltött jövedelmeket (Lengyel 2010). A harmadik világbeli országokban azonban ezek a keresletet támasztó piacok sokszor nem annyira összetettek, illetve nincsenek, ami jelentősen csökkenti a régiók versenyképességét, a foglalkoztatottság alacsony, csakúgy, mint a térségben élők életszínvonala.

Éppen a kevés keresleti igény és a napjainkban gyorsan változó körülmények miatt kialakult egy kettősség, ami a vállalatok életében jelentős előnyt jelent. A nagyobb cégek több részre oszlanak: a legtöbb rendelkezik egy térségi bázissal, ami nagyon fontos szerepet tölt be a cégek számára, valamint telephelyekkel, amelyek sokszor a régióon kívül tevékenykednek. A hazai bázison, azaz a döntési központokban születnek meg a stratégiai döntések, a stratégiák itt kerülnek kidolgozásra. A vállalatok ritkán változtatják meg a térségi bázisaikat, hiszen ezeken a helyeken juthatnak információs és innovatív előnyökhöz, ellentétben a telephelyeken, ahol csak a termelési folyamatok megvalósítása folyik (Lengyel 2003). Mivel ezek nem kapcsolódnak annyira szorosan az értéklánchoz, így a telephelyeket gyakran más országokba helyezik, például olyanba, ahol sokkal olcsóbb a termelést megvalósítani, azaz a fejlődő országokban. Jones és társai (2004) is az úgynevezett „távolság halálának” tulajdonítják a termelés szétválását, azaz az outsourcing létrejöttét. Ezzel a lépéssel olyan piacokat tudnak a vállalatok kiaknázni, amely egyébként nem lenne gazdaságos, ha ott kéne letelepedniük (Elmuti 2003).

Bár a multinacionális cégek száma relatíve alacsony a harmadik világ országában, ez annak a következménye, hogy a munkafolyamatok kiszervezése alvállalkozókkal, beszállítók révén történik, így ők jelennek meg ezen országok gazdaságában. A fejlődő országok kiszolgáltatottak maradnak, nagy a szegénység mértéke, ami a gyermekmunka táptalaja is lehet. Ezt az ördögi kört megfigyelve jogosan merülhet fel a kérdés: az innovációs nyomás a gyermekmunka fennmaradásához vezet, vagy épp ellenkezőleg: az innovációs tevékenység terjedése hozzájárulhat a gyerekek foglalkoztatottságának csökkenéséhez? A kérdés megválaszolásához mindenképp a gyermekmunka fogalmát, okait kell részletesebben megvizsgálni.

3. A gyermekmunka megjelenése

Napjainkban a gyermekmunka az egész világon elterjedt jelenség. Az ILO (2011) felmérése szerint 2010-ben a világon összesen 215 millió gyereket tartottak nyilván gyermekmunkásként, egyes kutatások mégis annyira eltérő adatokat hoztak ki felméréseik során, hogy például Indiában ezek közt akár több millió fős eltérés is akad.

A gyermekmunka definiálásához válasszuk szét a gyermek és a munka meghatározását. A határvonal a *gyermekkor* és *felnőttkor* között általában a 18. életév. A Nemzetközi Munkaügyi Szervezet (ILO²) 1999-es egyezménye is ezt a kort javasolja „vízválasztónak”. Ebből kifolyólag azok a fiatalok tekinthetők gyermeknek, akik 18 év alattiak (ILO 1973). Nem szabad elfelejteni, hogy vannak olyan kultúrák (angolszász országok), ahol nem 18 év felett tekintik a felnőttkort, hanem a 21. életévtől (Grootaert–Kanbur 1995). 15 éves kortól a gyerekek már végezhetnek mindennapi munkát.

Az ILO számos jelentést adott ki a gyermekmunkával kapcsolatban. Az általuk meghatározott definíció szerint csoportokat alakítottak ki, amelyek a gyermekmunkásokat definiálják. Nézetük szerint a 13 éven aluli foglalkoztatott gyermekek gyermekmunkásoknak tekinthetők. A 13 éves kor feletti fiatalok végezhetnek könnyű fizikai munkát³, 15 éves kor felett pedig már végezhetnek hétköznapi/általános munkát. A veszélyes munkák⁴ csak 18 év felett megengedhetők (ILO 1973). A fejlődő országok esetében ezek az életkorok egy évvel lejjebb csúsztak, tehát 12 éves kortól lehet könnyű fizikai munkát, 14 éves kortól pedig rendes, illetve általános munkát végezni (1. táblázat).

² International Labour Organisation.

³ Könnyű fizikai munka: amely nem káros az egészségre, valamint ami nem akadályozza az iskolai oktatásban való részvételt, képzést, szakmai orientációt.

⁴ Veszélyes munka: a rabszolgaság minden formája, gyerekkereskedelem, gyermekek bevetése háborús helyzetben, prostitúció, pornográfia, illegális tevékenységekben való részvétel (pl. droggereskedelem), és amely az egészséget, biztonságot, erkölcsöt veszélyezteti.

2. táblázat Korhatárhoz kötött tevékenységek

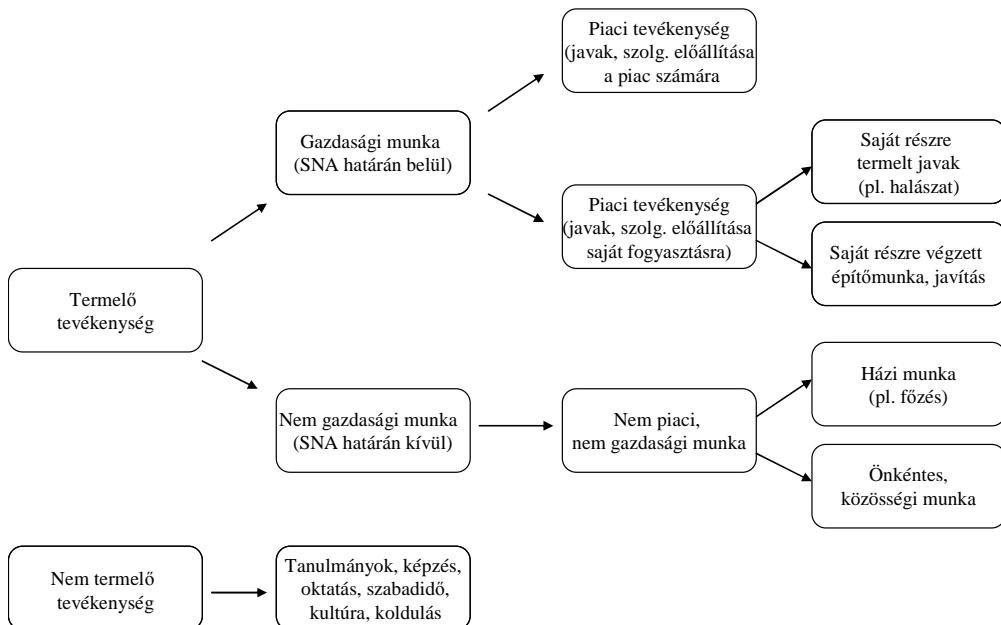
International Labour Organisation	Az a minimum kor, amelytől a gyermekek dolgozhatnak	Lehetséges kivételek a fejlődő országokban
Veszélyes munka	18 (16 komoly feltételek mellett)	18 (16 komoly feltételek mellett)
Általános minimum életkor	15	14
Könnyű fizikai munka	13-15	12-14

Forrás: ILO 138. számú egyezménye

A *munka* nem más, mint amikor az emberek termelő tevékenységet végeznek. Még abban az esetben is munkáról beszélünk, ha a foglalkoztatottak nincsenek megfizetve, részmunkaidőben, vagy teljes munkaidőben dolgoznak, rendszeres, szezonális, eseti, állandó munkát végeznek, illetve ha legális, vagy illegális foglalkoztatásban állnak (ILO 2011). Bonnet (1993) szerint a munka fogalma alá tartozik minden tevékenység, kivéve az iskolai ellátás és az a foglalkozás, amit a gyerekek játékként írnak le.

Azonban nem mindegyik munka számít gazdasági munkának. A foglalkoztatást két nagy csoportra kell osztanunk: termelő és nem termelő tevékenységre (1. ábra). Az első kategóriába tartoznak azok, amelyek a Nemzeti Számlarendszeren belül helyezkednek el, a termelő és gazdasági tevékenységek. Itt említhetjük meg a piacorientált gazdasági tevékenységeket, illetve a nem piacorientált tevékenységeket, amelyek a saját fogyasztást biztosítják (Guarcello et al. 2005). Hangsúlyozom, hogy az innovációval kapcsolatos elemzésem során az olyan piaci tevékenységeket vizsgálom, amelyek mások számára javak és szolgáltatások előállításával járnak.

1. ábra A gyermekek munkáinak kategorizálásai

Forrás: Guarcello et al. (2005), 13. o.

A technikai haladás rendkívüli mértékben kedvezett a gyermekmunka terjedésének. A 19. század elején lezajlott ipari forradalom, amely a jól ismert gazdasági, társadalmi, technológiai változásokat vonta maga után. Ez a korszak azonban jelentősen hozzájárult a gyermekmunka megjelenéséhez, elterjedéséhez is: Európa államaiban gyerekeket (és nőket) alkalmaztak a gépi nagyipar, a textilgyártás területén, bányákban és más, különösen nehéznek tartott munkákra. William Pitt, a legfiatalabb angol miniszterelnök a 18-19. század fordulóján egyenesen azt javasolta egy szegénytörvény-tervezetben, hogy tegyék általánossá a gyermekmunkát (Torgyik–Karlovitcz 2006).

A kontinens más országaiban is bevett jelenségként volt ismert a gyerekek foglalkoztatása ebben az időszakban. Németországban főként a játékiparban terjedt el a gyermekek alkalmazása, Szicíliában kénbányákban, Spanyolországban magnéziumbányák munkásai közt lehetett sok gyermeket találni. A gyermekmunka gyáripari formái Magyarországon is megtalálhatóak voltak, ugyanakkor a gyermekmunka jellemző formái a mezőgazdasági tevékenységet folytató családok körében is elterjedtek (Torgyik–Karlovitcz 2006).

1833-ben fordulat következett be Nagy-Britanniában, létrehozták a gyári törvényeket, melyekben megtiltották a 9 évesnél fiatalabb gyerekek alkalmazását a gyárakban, valamint gyári felügyelőket neveztek ki, akiknek ellenőrizniük kellett, hogy a gyermekek napi 2 órát töltöttek-e az iskolában, amelyet a tanítók igazoltak le (Tóth 2008). Ezek azonban nem voltak sikeresek, hiszen 1851-ben Angliában és

Walesben a 10-14 éves korosztályú fiúk 36,6%-a dolgozott, a lányoknak pedig a 19,9%-a. Ennek oka, hogy a munkáltatók ún. gyári kódexeket hoztak létre, melyeket a munkavállalókkal is aláírtak, csak így voltak hajlandók foglalkoztatni őket. A kódexek alkalmazásával ugyanis elkerülhették a törvények alkalmazását (Basu–Van 1998).

Mindebből látható, hogy a történelem során már volt arra példa, hogy a technológiai fejlődéssel a gyerekek foglalkoztatása elfogadott volt, ezzel pedig olyan problémák jöttek felszínre, amelyeket a mai napig nem tudunk teljesen felszámolni. Bár az ipari forradalom idején Angliában és környezetében volt igazán jelentős a gyermekek foglalkoztatása, mára már elsősorban a harmadik világbelieket érinti. Fel kell tenni azt a kérdést, hogy ebben a folyamatban az innovációnak mekkora szerepe lehet.

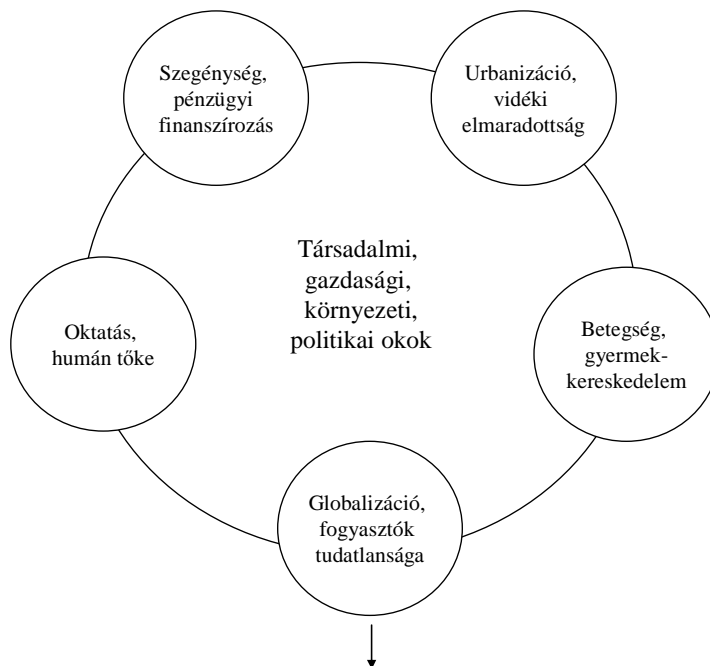
4. Az innováció szerepe a gyermekmunka elterjedésében

A fejlett országok egyre innovatívabbak, újabbnál újabb technológiák születnek, a régieket pedig többnyire a fejlődők öröklik. De milyen hatással van ez a legkevésbé fejlett országokra? Ezen technológiák átvétele megszüntetheti a gyermekmunkát, vagy épp az ellenkezője történik? Ahhoz, hogy erre a kérdésre pontosan tudjunk válaszolni, a fejlődő országokban kialakult gyermekmunka hátterét kell megvizsgálni, és fel kell tárni a háttérben meghúzódó okokat. Ezután megvizsgálhatjuk, hogy ezen okok kialakulásában és fennmaradásában az innovációnak milyen szerepe van.

4.1. A gyermekmunkát kiváltó okok

Számos tényezővel magyarázható az, hogy miért a legkevésbé fejlett, illetve a fejlődő térségekben fordul elő a gyerekek foglalkoztatása. Az országokat leginkább a gazdasági, társadalmi, környezeti és politikai okok sodorják még inkább a gyermekmunka problémája felé (2. ábra). Véleményem szerint bizonyos tényezők mind a négy elemhez besorolhatók. Például a betegségek, mint a gyermekmunka okai, környezeti szempontból kialakulhatnak a környezetszennyezés, környezeti adottságok miatt, ugyanakkor okuk lehet politikai is, hiszen a lobbyérdekek sokszor elnyomják a lakosság érdekeit. Társadalmi tényezők, mint a kulturális sajátosságok, a lakosság demográfiai jellemzői miatt is kialakulhat a gyermekmunka, csakúgy, mint a gazdasági érdekek, globalizáció és a multinacionális cégek megjelenése miatt.

2. ábra A gyermekmunkát kiváltó okok dimenziói

Innovációk, technológiai változások, multi/transznacionális cégek megjelenése

Forrás: saját szerkesztés

A gyermekmunkát kiváltó okok egy része nemzetgazdaságon belüli tényezők-ből áll, viszont akadnak olyan elemek is, amelyek a legtöbb esetben országoktól függetlenek. A szegénység és a finanszírozás kérdése, az urbanizáció, vidéki területek elmaradottsága, valamint az oktatás, illetve annak hiánya tartoznak az országok belüli tényezők közé, míg a betegségek, gyermekkereskedelem, illetve a globalizáció – ezzel együtt pedig az innovációk jelenléte – országoktól független, külső tényezőkként is felléphetnek.

4.1.1. Nemzetgazdaságon belüli tényezők

A 2. ábrából jól látható, hogy a *szegénység* a gyermekmunka egyik oka (Cigno 2004). Az elszegényedett családok gyakran küldik el gyermekeiket pénzt keresni, mert a család túlélése múlik rajta (Neumayer–Soya 2005; Wahba 2005). A szegénység kialakulásában fontos szerepet játszanak a bérkülönbségek. A felnőttek és gyermekek bérei gyakran nem válnak el egymástól jelentős mértékben, így a gyerekeknek is megéri állást találni, hiszen az ő jövedelmük is a családi bevételt gyarapítja. Contreras (2008) rávilágít arra, hogy ha egy ország még a fejlődés kezdeti szakaszában van, azaz alacsony jövedelmű ország, a gyermekmunka elterjedt jelenségnek te-

kinthető. Ez azért lehetséges, mert a felnőttek és gyermekek közti bér ebben a szakaszban még nem válik el olyan mértékben egymástól, hogy ne érje meg a munkaerő-piaci részvétel a gyermekek számára: a gyerekek gyakorlatilag annyit keresnek, mint a felnőttek.

Ha a bérek viszont mégis különböznek, akkor a cégeknek sokkal jobban megéri a fiatalabbakat foglalkoztatni (Becchetti et al. 2008), hiszen így költséghatékonyabbak lehetnek. Ennek alapján a gyermekmunkát kiváltó ok sokszor a jövedelmi és helyettesítő hatáshoz kötődik. A jövedelmi hatás (Contreras 2008), vagy más néven luxus axióma (Basu–Van 1998; Wahba 2005), azt jelenti, hogy a szülők akkor küldik el gyermekeiket dolgozni, ha a család jövedelme – amit a gyermekmunka nélkül érnek el – nagyon alacsony, nem tudnak belőle megélni. A helyettesítési hatás, vagy helyettesítési axióma, pedig a cég, illetve gyár nézőpontját jelenti, tehát a felnőttek és gyerekek munkája helyettesíthető, azaz a felnőttek munkája felcserélhető a gyermekek munkájával és fordítva (Basu–Van 1998). Ennek a két hatásnak a változása nagymértékben kihat a foglalkoztatásra és a bérek alakulására, mivel lehetővé teszi, hogy inkább a gyermekek foglalkoztatása kerüljön előtérbe a felnőttek helyett, mivel ők általában alacsonyabb bért kapnak.

Neumayer és Soya (2005) a gyermekek iránti növekvő keresletet több tényezőnek tudja be. Ezek közül mindössze csak egy, hogy a gyermekek bérei alacsonyabbak, mint a felnőtteké, beleértve az egészségügyi ellátását és nyugdíjazást is. Emellett a fiatalok jobban tűrik a rossz munkakörülményeket, jobb a látásuk, kisebbek és fürgébbek az unjukaik, valamint a kis termet sokszor előnyt jelent, például a szőnyegszövésnél. Lényegében a gyermekek a felnőtteknél produktívabban tudnak teljesíteni bizonyos tevékenységekben. Igaz, hogy néha a gyerekek még jobb adottságokkal is rendelkeznek, azonban ez sokszor nem feltétlenül igaz. A megvizsgált ágazatokban eddig (a szőnyegszövést is beleértve) a felnőttek szignifikánsan hatékonyabban teljesítettek (Todaro–Smith 2009).

Az *oktatás* hozzáférhetősége, azaz költsége és minősége nagyon fontos tényezők a szülők döntésénél, hiszen a befektetésük csak a jövőben fog megtérülni (Neumayer–Soya 2005, Udry 2003). A 3. ábra a gyermekek taníttatásának lehetőségeit és költségeit ábrázolja. Közvetett költségként például az iskolai egyenruha, könyvek, egyéb díjak jelennek meg, közvetlen költségként pedig az a négy évi jövedelemkiesés, amit nem szerezhetett meg a gyermek, mert folytatta a középiskolai tanulmányait. A fejlődő országokban jellemző, hogy a szülők analfabéták, iskolázatlanok. Mivel a szülők csak nagyon alacsony jövedelmű munkákat tudnak ellátni, így legtöbbször a gyermekek iskoláztatására nem jut pénz, legsúlyosabb esetben pedig őket is be kell vonni a jövedelemszerzésbe. Mindezt igazolja Neumayer és Soya (2005) eredménye is, miszerint azokban a családokban, ahol a szülők magasabb szintű oktatásban részesültek, ott nagyobb a törekvés arra, hogy saját gyermeküknek is minél jobb oktatási lehetőségeket biztosítsanak.

Az *urbanizáció*, a rurális-urbánus különbségek, valamint a kultúra erősen befolyásolja az emberek életét. A fejlődő országok lakosai azért költöznek a városok-

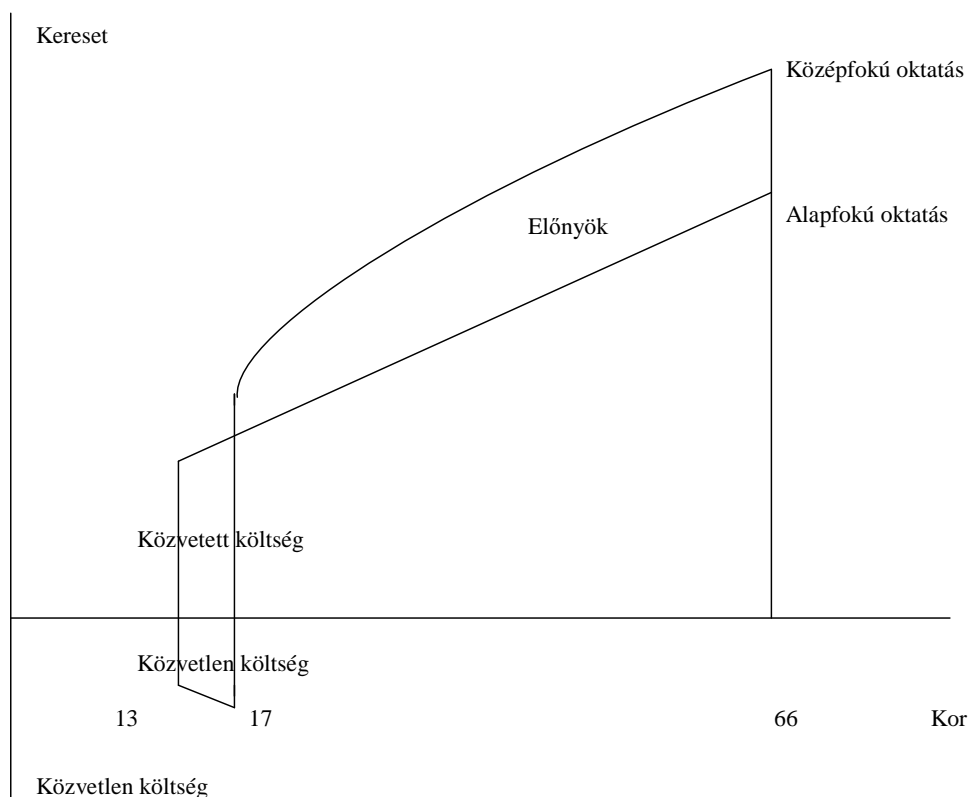
ba, hogy könnyebben munkát kapjanak, azonban az urbanizáció már annyira nagy méreteket öltött, hogy a városok nem bírják el a tömegeket, és kialakulnak a slumok.⁵ Mind az urbanizáció, mind a rurális adottságok, eltérő okokból ugyan, de veszélyt jelentek a gyerekek számára. Az urbanizáció sok esetben a szegényebb családok rossz életkörülményeihez vezet, beköltöznek a városba a jobb élet reményében, azonban az esetek nagy részében nem találnak munkát. Mivel a szülők munkanélküliek, így előfordulhat, hogy a gyerekek koldulnak az utcán, cipőt pucolnak, vagy mivel olcsóbb bérért dolgoztathatják őket, állást adnak nekik. A vidéki elmaradottság tehát gyakran a gyerekek foglalkoztatását eredményezi – igaz, vidék helyett a városban fognak dolgozni. Viszont vidéken sem jobb a helyzet, hiszen a családoknak sok esetben nincs pénzük bér munkásokra, plusz munkaerőre, így a gyermekekre is hárul feladat. A legtöbbször családi farmon végzett munka általában napi 8-12 órás elfoglaltságot jelent a fiatalok számára, így ez a tevékenység sok esetben meggátolja őket az oktatáshoz való hozzáférhetőségben és a normális fejlődésben. Todaro migrációs modellje (Todaro–Smith 2009) szerint az emberek azt nézik, mekkora lesz a költözés során a várható városi-vidéki bérkülönbség, azonban sokszor ez a lakosság nem kap munkát. Ha ezek a családok munkanélküliekké válnak a városokban, nagymértékben megnövelik az informális szektor jelentőségét, azon belül is a gyermekek körében olyan tevékenységeket, mint például a koldulás, cipőpucolás, stb.

Természetesen mivel a gyermekmunka leginkább az agrárszektorban fordul elő, így a vidéki területeken élő gyermekeket fenyegeti inkább. A második legnagyobb gyermekeket foglalkoztató szektor azonban a szolgáltatásoké, így azok a gyerekek, akik a városi területeken laknak, szintén eléggé kiszolgáltatottak lehetnek a munkaerő-piacnak (Rosati 2010). Neumayer és Soya (2005) is alátámasztja azt a kijelentést, miszerint a gyermekek foglalkoztatása a vidéki, falusi környezetben elterjedt, mégpedig a mezőgazdasági tevékenység miatt.⁶

⁵ Ezek szegényesen felépített ingatlant jelentenek egy ideiglenes környezetben, tehát nem biztosítanak lakóiknak állandó lakhatási lehetőséget. Jellemző rájuk a túlszűfolttság, valamint a nem megfelelő egészségügyi és higiéniai körülmények, az itt élők nem jutnak hozzá a megfelelő minőségű vízhez (UN-Habitat 2003).

⁶ A mezőgazdasági szektorra jó példa, hogy a gyermekek nagy része a dohányültvényeken dolgozik, rettenetesen rossz körülmények között. 2012-ben felszínre került egy botrány, amelyben a Philip Morris dohánygyár például olyan beszállítókkal végeztette a munkát, akik a munkafolyamatok végrehajtására bevonták a munkások gyermekeit is. Egy napig az ültvényeken dolgozni olyan egészségügyi hatással jár, mintha 36 szál cigarettát szívtak volna el. Emellett a gyerekek a különböző növényvédő szerek kellemetlen hatásainak is ki voltak téve, továbbá tiszta víz sem állt rendelkezésre a munka során. A munkaadók egyszögű kifizetést alkalmaztak, így a munkások csak a szezon végén tudták felvenni a fizetésüket. www.hvg.hu/vilag/20100714_gyerekeket_dolgoztattak, 2013. február 10.

3. ábra A gyermekek oktatásának előnyei és költségei

Forrás: Todaro–Smith (2009) alapján saját szerkesztés

A szegény, rurális társadalmakban nem feltétlenül gondolják úgy, hogy a gyermekmunka rossz, azaz a kulturális különbségek is befolyásolják a jelenség előtérbe kerülését. Sok társadalomban gondolják, hogy ez a szocializáció egy része, amely a gyermekeket a munka révén megtanítja a túlélés képességére (Grootaert–Kanbur 1995). Sok afrikai országban ez a nézet ma is elterjedt, ami hosszú távon akár az ország fejlődését is akadályozhatja.

4.1.2. Nemzetgazdaságon kívüli tényezők

A betegségeknek és jelentős terjedésüknek erőteljes országon belüli aspektusa is van, mégis a legtöbb esetben olyan megbetegedésekkel találkozhatunk, amelyek független az országok gazdaságpolitikájától.⁷ Az oktatás és egészség (*betegség*) „kéz

⁷ Például az HIV vírus kialakulása nemzetgazdasági tényezőktől független, azonban a vírus terjedésére (korlátozására) erőteljes gazdaságpolitikai-egészségügyi programokkal hatást lehetne gyakorolni.

a kézben” járnak. Egészségesen az emberek több energiát fektetnek például a tanulásba, valamint az oktatás segít megtanítani az egészséges életmódot. A munkanélküliség mikroökonómiai modelljei között találkozhatunk például a táplálkozási modellel is, amely azt szemlélteti, hogy a munkáltatók hajlandóak több pénzt fizetni munkavállalóiknak azért, hogy produktívabbak legyenek (Makdissi 2011; Mankiw 2005).

Az egészséges gyermekek sikeresebbek az iskolában és a tanulásban. Stover és Bollinger (1999) tanulmányukban bemutatják, hogy az AIDS gazdasági hatásai nem csak az érintett egyéneket, hanem a családokat is nehéz helyzetbe hozhatják, mely továbbgyűrűzik a cégekre, gyárakra és a makrogazdaságra. A háztartásokat például akkortól terheli az AIDS következménye, amint a családtag elkezd szenvedni a betegségtől. Kiesik a beteg által eddig szerzett jövedelem, nem tud dolgozni, illetve sok esetben nem is foglalkoztatják, mert diszkriminálják, a családban a gyógyszerköltségek drasztikusan megnőnek. Viszont ennek a folyamatnak a fordítottja is igaz, hiszen a betegségek a gyermekmunka következtében is kialakulhatnak.⁸

Mindemellett a gyermekkereskedelemnek is sorra lesznek áldozatai a fiatalok között a fejlődő országokban. Az ILO 2005-ös tanulmánya szerint az elefántcsontparti ültetvényeken 10-15 ezer gyermek dolgozik, akik közül legtöbben a gyermekkereskedelem áldozatai (ILO 2005). Egy minisztériumi felmérés alapján Ruandában a prostituáltak 40%-a mindkét szülőjét elvesztette, 94% extrém szegénységben él, 41%-uk pedig soha nem járt iskolába. Zimbabwe-ban az 5-17 éves korú gyerekek közül 5 millió van rákényszerítve a munkára.

A gazdasági fejletlenséget sok ország próbálja a gazdasági nyitottság, a kereskedelem liberalizálása révén leküzdeni (illetve bizonyos mértékig rá is kényszerítettek erre), ugyanakkor ez a tényező is erősen befolyásolja a gyermekmunka gyakoriságát, ugyanis a fejlődést akarják elérni. Bizonyos esetekben a gazdasági liberalizáció pozitív hatást generál, hiszen sokszor hozzájárul a bérek növekedéséhez. Akad azonban olyan helyzet is, ahol a negatívumok jobban előtérbe kerülnek, például a fejlődő országok függősége a fejlettektől, vagy Dwibedi és Chaudhuri (2010) szerint a *globalizáció* a bérek egyenlőtlen eloszlásához vezet.

Mindezek ismeretében feltételezhetjük, hogy a globalizáció is nagymértékben befolyásolhatja a gyermekmunka nagyszámú kialakulását, elsősorban a szegénységgel összefüggésben. Ugyanis sokszor a multinacionális cégek beszállítói méltatlan körülmények között foglalkoztatják a munkásaikat, függetlenül attól, hogy hány évesek. A cégek legtöbbször saját érdekeiket tartják szem előtt, alacsony bérekkel dolgoztatnak, de sokszor előfordul a kizsákmányolás is – főleg a gyermekek körében

⁸ Tanzániában a 8 éves gyerekek 30 méter mély földalatti aknákat ásunk, fény és szellőzés nélkül, amely kiváltképp veszélyes, mivel a rossz körülmények rontják a látásukat, valamint a szellőzés nélküli gödrök halálosak lehetnek (ILO 2005).

– hiszen az ő tevékenységük illegális, szerződés nélkül dolgoznak, bizonyítékok nélkül pedig nem tudják saját érdekeiket sem megvédeni⁹ (Heady 2000).

A globalizáció nem csak a termelést tette világméretűvé, hanem az országok közötti függőségek is mélyültek, így mind a konjunktúra, mind a dekonjunktúra egy-egy nagyobb gazdasági hatalomban hatással van más országok fejlődésére. Ugyanígy a gazdasági válságok is. Ennek ismeretében nem meglepő, hogy a jelenlegi globális válság nagyon sok tényezővel járult hozzá a gyermekmunkások számának növekedéséhez. A gazdasági növekedés visszaesése és az életkörülmények romlása két olyan faktor, amely drasztikus növekedést okozott a gyerekek munkaerőpiacra lépésében. A felnőtt munkások bérei csökkentek és egyre rosszabb piaci lehetőségekkel találták szembe magukat. A megélhetés reményében plusz jövedelemre kellett a családoknak szert tenni, melyet a gyermekek által tudtak elérni (Rosati 2010).

A határok eltűnésével a munkaerő-áramlás is megindult, így a migráció mértéke és a hazautalások száma egyre jelentősebb. Mára már ez az egyik legjelentősebb forrás a fejlődő országok számára. A fejlődő országok szakképzett, tapasztalt munkásai nagyon gyakran hagyják hátra családjukat, új lehetőségeket keresnek, így maguknak és családjuknak jobb megélhetést biztosítva. A szakirodalom ezt az elvándorlást agyelszívásnak („brain drain”) nevezi (Todaro–Smith 2009; Beine et al. 2001). A migráció következtében a hazautalások száma egyre növekszik, így az ott-hon maradt családoknak lehetősége van a jobb megélhetésre. A migráció kedvezőtlen hatásai nem csak a fejlődő országok foglalkoztatás-politikájában érződtek, hanem a fejlettekben is, így azok, akik elvándoroltak, kevesebb lehetőséggel tudtak élni, tehát az általuk küldött hazautalások száma is csökkent. Ennek következtében sok képzett és képzetlen elvándorló haza is tért saját hazájába (Rosati 2010). Ennek sajnos egyfelől következménye, hogy az egész családnak a saját országában kell dolgoznia – beleértve a gyerekeket is –, minimális bérért.

2007 után a foglalkoztatás jelentős mértékben lecsökkent nagyon sok országban. Rengeteg családnak nem maradt más választása, mint az informális szektorba való belépés, amely a gyermekeknek is tartogatott helyeket. A nevéből is adódóan ez a forma nem a legbiztonságosabb módja a munkának, hiszen ebben az esetben a kizsákmányolás gyakran előfordul (Rosati 2010).

A globalizáció a tőkeáramlást is magában foglalja. Annyi termék áramlik be külföldről, hogy már nem lehet nyomon követni, hogy a fogyasztási cikket kik és melyik országokban gyártották. Ezt nevezhetjük a fogyasztók tudatlanságának is. Neumayer és Soya (2005) rámutat, hogy a multinacionális cégek, mint például a

⁹ Az Apple-Foxconn cég együttműködése tavaly igen nagy botrányt kavart. A Kínában gyártott iPad-ek nagy része borzasztó körülmények között készült. A vizsgálatok során kiderült, hogy 14 éves gyerekek is dolgoztak gyakornokként a gyárban. http://hvg.hu/karrier/20121017_foxconn_gyerekmunkas_kina, 2013. február 18.

A GAP márka is hasonló botrányba keveredett, ruháik 10 éves gyermekek kezei által készülnek. http://hvg.hu/gazdasag/20121221_Nem_zavarja_hogy_gyerekek_varjak_a_ruhaj, 2013. február 18.

Nike, Reebok, illetve Adidas sokszor olyan alvállalkozókkal végeztetik el a munkát, akik előszeretettel alkalmaznak gyermekeket. Egy országban a gyermekmunka nagy kiterjedése előnyhöz juttatja ezeket a vállalkozókat, mivel költségeket spórolnak az alacsonyabb bérek miatt.

Mindezzel szemben van ellentétes vélemény is. Cigno (2002) tanulmányában azt vizsgálja, hogy a globalizáció befolyásolja-e a szülők döntését a gyermekek munkaerő-piacra küldésével kapcsolatban. Elemezésében arra jutott, hogy nincs empirikus bizonyíték arra, hogy a nemzetközi kereskedelem, a gazdasági integráció növelné a gyermekmunkások számát. Egyértelműen a szülők elhatározása, hogy elküldik-e gyermekeiket pénzt keresni, az oktatás költségén és hasznán múlik. Abban az országban, ahol a munkaerő képzetlen szakemberek tömegét jelenti, a globalizáció megemeli ezen emberek bérét a szakképzettekhez képest. Vélemény szerint valóban a szülők döntése, hogy gyermekeiknek milyen sorsot szánnak, azonban az elhatározásuk attól függ, hogy van-e más lehetőségük.

Mindezekből egyértelműen kiderült, hogy számos okra vezethető vissza, hogy mitől alakulhat ki az országokban a gyermekmunka. A legsúlyosabb probléma egyértelműen a szegénység, amely a családokat egy ördögi körbe szorítja, hiszen a bemutatott tényezők szorosan összefüggnek a megélhetéssel.

4.2. A gyermekmunka makrogazdasági hatásai

A gyermekmunka nem csak társadalmi, etikai aspektusból érdekes, hanem gazdasági szempontból is. A gazdasági érdekek sokszor eredményezik a fejlődő országok elnyomását, például, ha a migrációt az országok nem állítják meg, akkor a szakképzett munkaerő elvándorol, ez pedig az ország gazdaságára negatívan hat, egyedül a hazautalások könnyíthetik meg a kialakult helyzetet. Ha a gyermekmunkával érintett területeken a makrogazdasági folyamatok inkább negatív eredményeket mutatnak, akkor az innovációs képességre is negatív hatást gyakorol a gyermekmunka megléte.

Azt, hogy a gyermekmunkával súlyosan érintett területeken lehetőség van-e az innovációra, a makrogazdasági folyamatokon keresztül mutatom be. Először a gazdasági nyitottsággal szorosan összefüggő külföldről beáramló működő-tőkével foglalkozok. A külföldi tőke az országok számára nagyon fontos bevételi forrás, hiszen a tőke segíthet új munkahelyeket teremteni, adók formájában plusz bevételekhez juttathatja az országokat, valamint az oktatáshoz való visszatérésben is fontos a szerepe, hiszen sokszor a megfelelő hard és soft infrastruktúra kiépítésével próbálják az országokba csábítani a multinacionális vállalatokat a kormányok.

A *külföldi működő-tőke* nagyon sok – fejlődő – ország számára jelentős pénzügyi forrásnak számít. A tőkeáramlás kedvező hatása közé tartozik, hogy az hozzájárulhat a nemzetközi fizetési mérleg stabilitásához, a magával hozott technológia és tudás erősítheti az adott ország gazdaságát az ismeretek elsajátítása, az új technológia meghonosítása révén. Az FDI a foglalkoztatás javításában, munkanélküliség csökkentésében is jelentős szerepet játszhat, valamint fokozza a piaci versenyt (Todaro–Smith 2009). A kockázatok megoszlanak, javítja az exportot, bekapcsolja

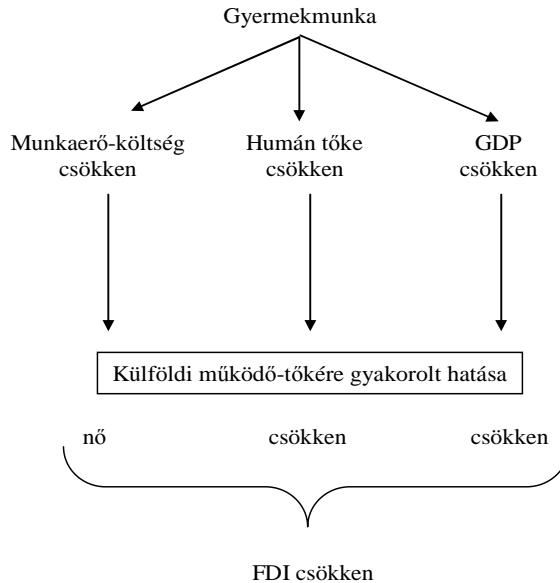
az országot a globális termelésbe, valamint a menedzseri tapasztalatokkal segítheti a verseny megerősítését (Singh–Jun 1995).

A multinacionális cégek betelepülésével, a tőke importálásával azonban kedvezőtlen helyzetek is teremthetnek. Sokszor az országok olyan feltételeket ajánlanak a cégeknek, hogy az nem feltétlenül jelent az ország gazdaságának akármilyen pluszt is. A betelepülés inkább csak átmeneti problémaleküzdés, mintsem megoldás. A cégek saját nyereségüket hazaviszik, megnehezítik a hazai vállalkozók életben maradásának lehetőségeit, ami forrásokat von el a megtakarítások elől (Todaro–Smith 2009). A legtöbb fejlődő országban a működő-tőke jelen van, azonban nagyon kicsi hányadát teszi ki a GDP-nek. Neumayer és Soya (2005) szerint a külföldi befektetők gyakran ugyanolyan fontosnak, ha nem fontosabbnak tartják a piac méretét, politikai stabilitást, infrastruktúrát és a szakképzettséget, mint a munkaerő alacsony költségét. Ebből is látszik, ha az FDI csekély mértékben van jelen, akkor az innováció megvalósulásának sincs sok esélye.

Dwibedi és Chaudhuri (2010) szerint a kereskedelem liberalizálásától sok ország a gazdasági növekedést, illetve a szegénység csökkenését várta, azonban ezek nem valósultak meg. A liberalizáció – ami az egyik fontos eleme az innovációnak – lehetővé tette a külföldi tőke beáramlását, mely a bérkülönbségeket növelte, a legszegényebb családok nem kerestek többet, így az ő helyzetük nem változott jelentősen. Viszont pozitív hatásként elmondható, hogy a tőke hatására a gyermekmunka csökkent, hiszen az FDI a szakképzettebb munkaerőt célozta meg, így nagyobb jelentőséget kapott az oktatás az országok és családok életében.

Braun (2006) szintén vizsgálta a gyermekmunka gazdasági hatásait. Tanulmányában három szempontból mutatja be a külföldi működő-tőkét: bérek, humán tőke és gazdasági növekedés (4. ábra). A gyerekek foglalkoztatása megnöveli a munkaerő-kínálatot, ami lenyomja a béreket, ez a folyamat pedig kedvez az FDI-nak. A multinacionális vállalatoknak és a kis- és középvállalkozásoknak is előnyös pozíciót nyújt, ha kevesebb bért kell fizetniük, mivel így többet tudnak spórolni. A gyermekmunka káros hatással van a humán tőkére, hiszen így a szakképzetlen munkaerő tömege áll a munkaadók előtt, ami a külföldi befektetők döntéseit negatívan befolyásolja. Az alacsony humán tőke sokszor alacsony GDP-t is eredményez, lassítja a gazdasági növekedést, valamint az innovációnak sokszor nem kedvez. A gyermekmunka tehát a külföldi működő-tőke megjelenését akadályozza, rossz hatással van a multinacionális cégek által behozott tőkére, azaz a technológiai megújulás esélye csekély.

4. ábra A gyermekmunka közvetett hatása az FDI-ra

Forrás: Braun (2006) alapján saját szerkesztés

Az FDI-nak tehát vannak jó és árnyoldalai is. Nehéz eldönteni, hogy lényegében a pozitív vagy negatív hatások dominálnak-e a „harmadik világ” országaiban. A bemutatott tanulmányok gyengesége, hogy egységként kezelik a fejlődő országokat. Véleményem szerint nem lehet az összes fejlődő országot egy kalap alá venni, hiszen a külföldi működő-tőke beruházások a kormányzati szerepvállalástól is nagymértékben függenek. A gyermekmunkára gyakorolt hatása összességében pozitívnak mondható, hiszen a kizsákmányolók nem a multinacionális cégek, hanem azok beszállítói, tehát az FDI negatív hatása nem jelenik meg közvetlenül. Az országba érkező külföldi tőke visszaszoríthatja a gyermekek foglalkoztatását a képzés növelése és a felnőttek munkahelyteremtése által.

A gyermekmunkával érintett háztartások körében a *humán tőke* színvonala alacsonynak mondható. A legtöbb esetben a szülők is analfabéták, ezért ők alacsony bérért dolgoznak, ha egyáltalán el tudnak helyezkedni. Az általuk keresett jövedelem nem elég a családok fenntartására. Ennek következménye, hogy a gyerekek iskoláztatása is elmarad, összességében pedig az alacsony képzettségű humán tőke továbbra is újratermelődik, ha a gyermekmunka fennmarad. Ez a folyamat pedig az innovációs tevékenységnek nem kedvez, hiszen az első fejezetben láthattuk, hogy az innováció egyik alappillére a szakképzettség.

A legtöbb esetben olyan gazdasági változásra lenne szükség, amely megköveteli a humán tőke magas színvonalát, így az oktatást a kormányok és a vállalatok is fontos feladatnak fogják tartani, és céljuk lesz, hogy minél több gyermekből szak-

képzett munkaerő legyen. Például egy új technológia elterjedésével olyan szakemberekre lesz szüksége az országnak, akik képesek használni a gépeket, új eljárásokat. Braun (2006) az FDI hatásait vizsgálva szintén megemlítette, hogy a külföldi tőke olyan munkavállalókba „fektet be”, akik szakképzettek, tudják az újabb technológiákat használni. Ha nincs meg a megfelelő számú és minőségű munkaerő, nem várható semmilyen gazdasági növekedés, és a családok számára sem jelent jobb megélhetési lehetőséget az új technológia.

Mivel a bérkülönbségek a fejlődő országokban nem annyira válnak el egymástól, rövidtávon a gyermekmunka jelentősége megnő, így az oktatás háttérbe szorul, azaz a humán tőke fejlődés szegénységi csapdájában ragadunk. Contreras (2008) szerint, ha a humán tőkét először a szülők körében fejlesztjük, akkor spillover hatást érünk el, azaz a gyerekek is többet tanulhatnak. A magas költségek miatt egyre több háztartás kénytelen abbahagyni gyermeke oktatását, így egy olyan alternatív megoldást kellene kitalálni, amely lehetővé teszi a jövedelemszerzést és a humán tőke fejlődését is. A gyermekmunka tehát ebben az esetben is csökkenti a humán tőke színvonalát.

Összességében látható, hogy a szakképzettség nagyon fontos a gyermekmunkával érintett területek számára, azonban ott, ahol ez a probléma jelen van, ott a humán tőke színvonala alacsony marad, mivel a jövő generációinak nincs lehetősége továbbtanulni, vagy egyáltalán elkezdni az iskolai tanulmányait. A „brain drain” megindul, a térségben pedig a szakképzetlenek a szegénységben ragadnak, ahonnan kevés esély van kijutni, mivel a gyerekeknek és az unokáknak is kevés esélye lesz, hogy iskolába járhassanak, azaz innováció esélye csekély lesz. Az állam számára egyrészt költség-hatékony megoldás a gyermekmunka, hiszen a humán infrastruktúra fejlesztésébe nem fektetnek sokat, ugyanakkor veszteséget is jelent, hiszen a szakképzettek elvándorlása nem az ország fejlődését fogja szolgálni.

Az oktatás, valamint a külföldi működő-tőke is hatással van a *foglalkoztatottságra, bérekre*. Több tanulmány a harmadik világbeli gyermekek és felnőttek bére közötti hasonlóságot hozza fel a gyermekmunkát kiváltó oknak, azonban a gyermekek foglalkoztatása a bérekre is hatással van (Becchetti et al. 2008; Rogers–Swinnerton 2003), így következménye is lehet ennek a jelenségnek.

Az országba érkező tőke pozitív hatással van a bérek növekedésére, mivel megkövetel valamilyen szintű szakképzettséget. Ez természetesen magával vonhatja a mélyebb szegénységet, hiszen ebben az esetben azokat távolítja el a munkától, akik már több éve alacsony színvonalú munkával keresik meg jövedelmüket, és talán már túl idősök ahhoz, hogy képesek legyenek új dolgokat tanulni.

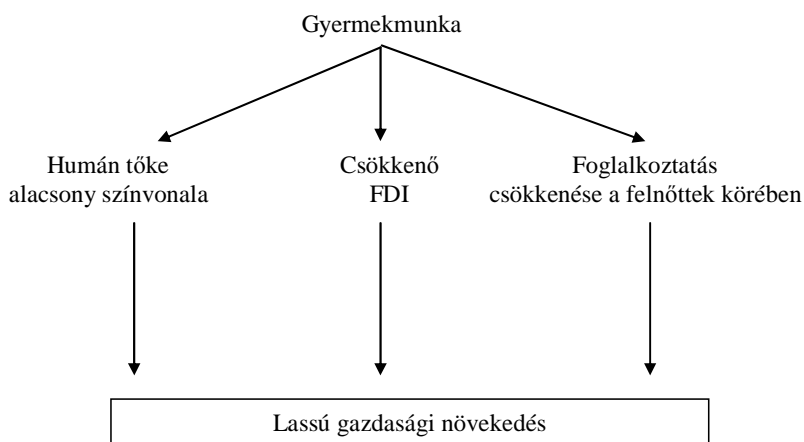
A felnőttek munkanélküliségét a gyermekmunka megszüntetése pozitívan befolyásolhatja. A gyermekmunka tiltása balra tolja a kínálati görbét, amely a felnőttek bérének növekedéséhez vagy a családok jövedelmének csökkenéséhez vezethet. A tényleges eredményt az dönti el, hogy melyik hatás dominál: a jövedelmi, vagy a helyettesítési. A jövedelmi hatás esetében a felnőttek bérének növekedése a munkaerőpiac kínálatának csökkenése által pozitív hatást eredményez, amely kompenzálni

tudja azt a gyerekek által keresett jövedelmet, melytől elesnek a családok. Ha a gyerekek a hazai termelés piacán állnak munkába, akkor kiszorítják a felnőtteket, a bérek alacsonyabb szintre csökkennek. A helyettesítés hatás által bekövetkezett változás eredményeképpen a munkaerő-piaci csoportok felváltják egymást, így ez a hatás lehet nulla, de akkor akár negatív módon is befolyásolhatja a családok jólétét. Ha a helyettesítési hatás dominál inkább, akkor ez a folyamat lenyomja a gyermekek bérét, aminek következményeként a gyermekek a még veszélyesebb munkákban fognak elköteleződni (Contreras 2008).

Ha a gyermekek által keresett jövedelmet is elveszük a családoktól, akkor azok még kevesebb erőforrással fognak rendelkezni. Basu és Van (1998) cikkükben úgy érvelnek, hogy bár a gyermekmunka rossz, ennek ellenére mégis egy gazdasági jószág, amelyet ha tiltunk, akkor csökkentjük a háztartások életszínvonalát. A bérkülönbségek sokszor ösztönzik a fiatalokat, hogy részt vegyenek a munkaerő-piacon, például minél nagyobb az apa bére, annál kisebb a valószínűsége, hogy a gyermeke dolgozzon. Ha például az apa munkánélküli, akkor nagyobb a nyomás rajta, hogy elküldje a fiait vagy lányait pénzt keresni.

A gyermekmunka kedvezőtlen hatással van a gazdasági növekedésre (5. ábra). Az FDI-nál láthattuk, hogy a gyerekek foglalkoztatása gyakran a külföldi működőtőke csökkenéséhez vezet. A humán erőforrás színvonala egyre inkább csökken a gyermekmunkával érintett területeken, mivel a gyerekeknek nincs idejük tanulni, ami szintén a gazdasági növekedést gátolja, valamint a felnőttek magas munkanélkülisége sem segíti a gazdaság felpörgetését.

5. ábra A gyermekmunka hatásai a gazdasági növekedésre

Forrás: saját szerkesztés

Véleményem szerint a gyermekmunka negatívan hat az ország gazdaságára, mivel alacsonyabb humán tőkét eredményez, ami azt eredményezi, hogy a szegénységből sem fognak tudni kilábalni. Mivel a képzett munkaerő száma kevés, illetve

ők is elvándorolnak, nem jön be tőke az országokba, és a várt gazdasági növekedés nem indul meg, a fejletlenség megmarad, a technológiai újítások elmaradnak, azaz a gyermekmunka a technológiai előrehaladást gátolja.

4.3. Az innováció: eszköz vagy cél?

A gyermekmunka tehát az innovációval szorosan összefügg. A gyerekek foglalkoztatásának makrogazdasági hatásai negatívan hatnak a technológiai fejlődés előrehaladtában. Az innovációnak nagyon rossz esélyei vannak a fejlődő országokban, a gyermekmunka pedig csak még rosszabb helyzetbe hozza az adott országot. De vajon a technológiai fejlődés segíthet a gyermekmunkások felszámolásában?

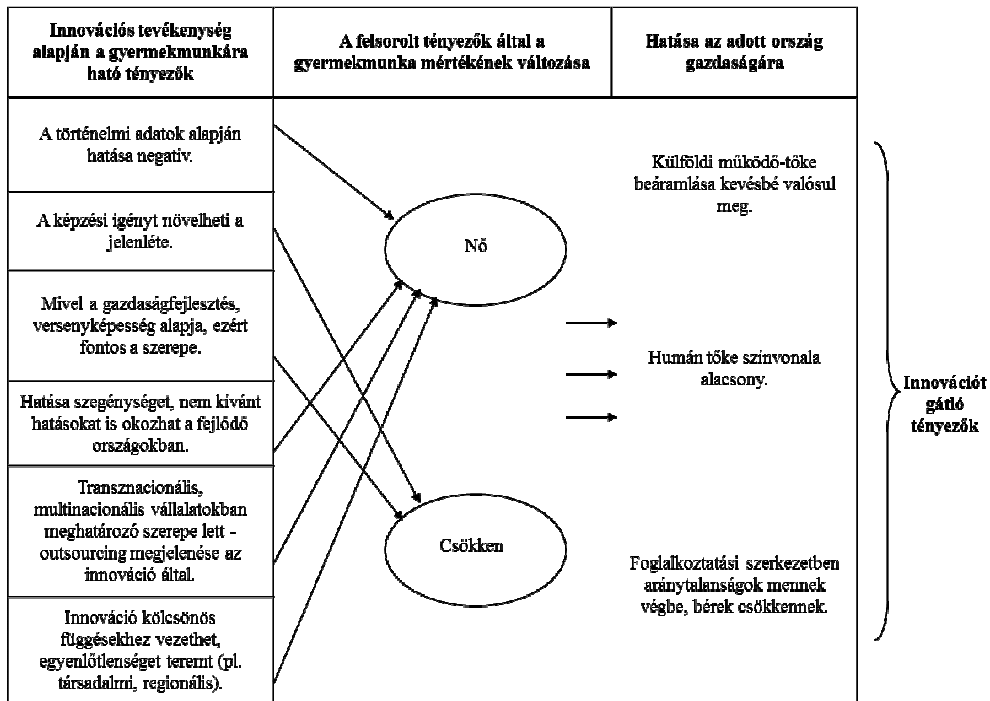
Mint ahogy azt már az első fejezetben láthattuk, az innovációban nagyon fontos szerepe van a munkaerő képzettségének és minőségének, hiszen ez az egyik alapvető feltétele a technológiai fejlődésnek. Ez a két tényező megadja az innováció profitabilitását is, hiszen minél jobban képzett a munkavállaló, annál könnyebb vele együttműködni. A cégeknek már csak azt kell eldönteni-e, bele akarnak-e fektetni a munkavállalókba (Dessy–Pallage 2000), hiszen így a szakképzett munkások könnyebben képesek elsajátítani és befogadni új technológiákat. A technológiai váltás nagy eredményeket hozhat a vállalat számára, hiszen alacsonyabb határköltséggel tud termelni, ha a technológiai váltás ténylegesen előnyös. Ezért aztán a cégek akár érdekeltek is lehetnek az alkalmazottaik taníttatásában, hiszen egy olyan környezetben, ahol a termelési tényezők olcsóbbak – mint például a fejlett világban a munkaerő – az oktatás költsége sem jelent olyan nagy terhet a vállalatoknak. A gyermekek a vállalatok ilyen jellegű lépésére ki is szorulnának a munkaerőpiacról, hiszen a vállalatok jól irányzott érdeke lenne, hogy őket is taníttassák, később pedig jól képzett szakemberekké váljanak, amelyet hasznosítani tudnak.

Ha a másik oldalról közelítünk, akkor viszont a cégek többsége a hazai bázist olyan környezetben hozza létre, ahol az innováció, a stratégiai fejlesztések már előrehaladtak és versenyelőnyre tehetnek szert a többi vállalkozáshoz képest. Ezek a vállalatok az értéklánchoz szorosan nem kapcsolódó tevékenységeiket általában kihelyezik más országokba, ahol olcsóbban el tudják végeztetni az összeszerelő, feldolgozóipari munkát. Sok fejlődő országban találkozhatunk ezekkel az „összeszerelő-gyártó üzemekkel”, például Kínában hallhattunk az Apple-Foxconn botrányról is, ahol többek között a gyermekek foglalkoztatása is elhangzott vádként. Bár számos esetben ezek a vállalatok „sok” jót is adnak az ott élő embereknek, hiszen bevételük származik az adott munkából, nem szabad megfeledkeznünk arról sem, hogy direkt az olcsó termelési tényezőket keresik, és napi 1\$-os bérért alkalmaznak munkaerőt. A makrogazdasági tényezők vizsgálatakor is láthattuk, hogy a foglalkoztatásnál sokszor előtérbe kerülnek a gyerekek a helyettesítési (és jövedelmi avagy luxus) hatás miatt, hiszen nekik a vállalatok kevesebb bért adnak.

A 6. ábra az innováció és a gyermekmunka kapcsolatát szemlélteti. Látható, hogy az innováció a legtöbb esetben a gyermekmunkások számának növekedéséhez vezet, ami pedig a dolgozó gyerekekkel érintett országokban rossz makrogazdasági

hatásokat eredményez. Mivel a nemzetgazdaságban ilyen negatív következményei vannak a gyermekmunkának, így a gazdasági fejlődés lehetőségeit is visszaveti, valamint az adott országokban az innovációk létrehozását is gátolja.

6. ábra Az innováció és a gyermekmunka közötti kölcsönhatás

Forrás: saját szerkesztés

Jól látható, hogy az innováció, mint a gyermekmunka eltörlésének eszköze bizony nem feltétlenül hatásos. Akár a cégek érdekében is állhat, hogy segítsék a fiatalokat és támogassák az oktatásukat, de ez csak akkor történik meg, ha a vállalatok fontosnak tartják, hogy társadalmi felelősséget vállaljanak az adott országban élő emberekért.

5. Összegzés

A tanulmány arra kereste a választ, hogy a gyermekmunkával érintett területeken milyen hatása van az innovációnak, illetve az innováció hogyan hat a gyermekmunkára: képes megszüntetni vagy növeli a foglalkoztatott gyermekek számát?

A gyermekmunkának nagyon komplex hatása van az országok gazdaságára. A vizsgált makrogazdasági tényezőkre képes pozitív, de akár negatív módon is hatást gyakorolni. Egyrésztől jó, hiszen a betelepülő cégek olcsó munkaerőt tudnak hasz-

nosítani, a humán tőke színvonalát megnövelik, külföldi forráshoz jut az ország, és olyan fejlesztések valósulhatnak meg, amit saját forrásból az ország nem tud megvalósítani. Mindemellett a családi jövedelem gyarapszik a gyermekek keresetével. Másrészt jól látható, hogy az FDI inkább oda megy, ahol a versenyképesség könnyen megteremthető, ahol már a megfelelő színvonalon képzett munkaerő rendelkezésre áll, így a gyermekmunkával érintett területeken gyakorlatilag esélytelen a külföldi működő-tőke beáramlása, hiszen a képzettségi szint alacsony.

A gyermekmunka napjainkban társadalmi és gazdasági probléma is, amely szorosan összefügg az innovációk, technológiai változások kialakulásával. A történelem során az innovációk kialakulása növelte a gyermekek foglalkoztatását, valamint a vállalatok sokszor az olcsóbb termelési tényezőket keresve áthágnak bizonyos erkölcsi korlátokat és gyerekeket foglalkoztatnak.

Ezt a komoly problémát csak úgy lehet megszüntetni, ha a gyermekek rehabilitációját segítjük, de hogy érhetjük ezt el? Ha társadalmilag nagyobb felelősséget vállalnának a cégek, akkor a gyermekmunka eltörlésében nagy szerepet játszhatnának, elősegíthetnék az oktatásukat a humán tőkébe való befektetésükkel, ezáltal pedig integrálhatnánk őket saját, természetes környezetükbe, csökkentve ezzel a gyermekmunkások számát.

Felhasznált irodalom

- Ayyagari, M. – Demirgüç-Kunt, A. – Maksimovic, V. (2007): *Firm Innovation in Emerging Markets*. World Bank Policy Research, Working Paper, No. 4157.
- Basu, K. – Hoang, Van P. (1998): The Economics of Child Labor. *The American Economic Review*, 3, pp. 412-427.
- Becchetti, L. – Castriota, S. – Michetti, M. (2008): *Child Labour and Consumer Responsibility: An Impact Study*. ECINEQ, Working Paper, No. 103.
- Beine, M. – Docquier, F. – Rapoport, H. (2001): Barin drain and economic growth: theory and evidence. *Journal of Development Economics*, 64, pp. 275-289.
- Bonnet, M. (1993): Child labour in Africa. *International Labour Review*, 3, pp. 371-389.
- Braun, S. (2006): Core labour standards and FDI: Friends or Foes? The Case of Child Labour. SFB 649 Discussion Paper, Berlin.
- Cigno, A. (2002): *Does globalisation increase child labour?* IZA Discussion Paper, No. 470, Firenze, Italy.
- Cigno, A. (2004): *The supply of child labour*. IZA Discussion Paper, No. 1114, Bonn.
- Contreras, S. (2008): Child labor participation, human capital accumulation, and economic development. *Journal of Macroeconomics*, 30, 1, pp. 499-512.
- Dessy, S. – Pallage, S. (2000): *Child Labor and Coordination Failures*. Center for Research on Economic Fluctuations and Employment (CREFE), Working Paper, No. 109, Montreal.
- Dwivedi, K. J. – Chaudhuri, S. (2010): Foreign Capital, return to education and child labour. *International Review of Economics and Finance*, 19, 2, pp. 278-286.
- Elmuti, D. (2003): "The Perceived Impact of Outsourcing on Organizational Performance". *American Journal of Business*, 18, 2, pp. 33-42.

- Grootaert, C. – Kanbur, R. (1995): Child labour: An economic perspective. *International Labour Review*, 2, pp. 187-203.
- Guarcello, L. – Lyon, S. – Rosati, F. C. – Valdivia, C. A. (2005): *Towards statistical standards for children's non economic work: a discussion based on household survey data*. Understanding Children's Work Project, Working Paper Series, May 2005, (UCW) University of Rome.
- Heady, C. (2000): *What is the effect of child labour on learning achievement? Evidence from Ghana*. Innocenti, Working Papers No. 79, Italy, UNICEF.
- ILO (1973): *ILO's Minimum Age Convention*, No. 138. <http://www.ilo.org/ilolex/cgi-lex/convde.pl?C138>
- ILO (1999): *ILO's Worst Forms of Child Labour Convention*. No. 182. <http://www.ilo.org/ilolex/cgi-lex/convde.pl?C182>
- ILO (2005): "Child Labour in Africa". *Child Labor*, Paper 10. Internet: <http://digitalcommons.ilr.cornell.edu/child/10>
- ILO (2011): Children in hazardous work. What we know. What we need to do. *International Programme on the Elimination of child labour*, Geneva.
- Jones, R. – Kierzkowski, H. – Lurong, C. (2004): *What does the evidence tell us about fragmentation and outsourcing*. HEI, Working Paper, No. 9, Geneva.
1. Léger, A. – Swaminathan, S. (2007): *Innovation Theories: Relevance and Implications for Developing Country Innovation*. German Institute for Economic Research, Discussion Paper, No. 743.
- Léger, A. (2006): Intellectual Property Rights and Innovation in Developing Countries: Evidence from Panel Data. *International Association of Agricultural Economists Conference*, Gold Coast, Australia.
- Lengyel I. – Mozsár F. (2002): A külső gazdasági hatások (externáliák) térbelisége. *Tér és Társadalom*, 2, pp. 1-20.
- Lengyel I. (2003): *Verseny és területi fejlődés: térségek versenyképessége Magyarországon*. JATEPress, Szeged.
- Lengyel I. (2010): *Regionális gazdaságfejlesztés. Versenyképesség, klaszterek és alulról szerveződő stratégiák*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Love, J. H. – Roper, S. – Du, J. (2010): Innovation, Ownership and Profitability. DRUID, Working Paper No. 7, Birmingham.
- Makdissi, P. (2011): *Microeconomic foundations of unemployment*. University of Ottawa. <http://aix1.uottawa.ca/~pmakdiss/ECO2142-unemployment.pdf>
- Málovics É. (2010): Einige Ideen über Innovationskultur aufgrund der Fallstudie DEC. In Mey, M. – Laumen, S. – Packebusch, L. (eds): *Wirtschaftspsychologie und Innovation. Tagungsband zum GWPs-Workshop 05./06. Februar in Krefeld*. Lengerich: Pabst Science Publishers, Krefeld. Bücher Psychologie, pp. 34-46.
- Mankiw, N. G. (2005): *Makroökönómia*. Osiris, Budapest.
- Neumayer, E. – Soya, D. I. (2005): Trade Openness, Foreign Direct Investment and Child Labour. *World Development*, 1, pp. 43-63.
- OECD (1997): *The Measurement of Scientific and Technological Activities, Proposed Guidelines for Collecting and Interpreting Technological Innovation Data*. Organization for Economic Cooperation and Development, Paris.
- OECD (2005): *The Measurement of Scientific and Technological Activities, Proposed Guidelines for Collecting and Interpreting Technological Innovation Data*. Organization for Economic Cooperation and Development, Oslo.

- Rogers, C. A. – Swinnerton, K. A. (2003): Does Child Labor Decrease When Parental Incomes Rise? *Journal of Political Economy*, 112, pp. 939-968.
- Rosati, F. C. (2010): *Child labour: trends, challenges and policy responses. Joining forces against child labour. – An Inter-Agency Research Cooperation Project.* International Labour Organisation and Understanding children's work. Geneva.
- Schumpeter, J. A. (2003): *Capitalism, Socialism, and Democracy.* Routledge. London and New York.
- Singh, H. – Jun, K. W (1995): Some New Evidence on Determinants of Foreign Direct Investment in Developing Countries. An export orientation is the strongest variable explaining why a country attracts foreign direct investment. *Policy Research Working Paper*, The World Bank.
- Stover, J. – Bollinger, L. (1999): The economic impact of AIDS. *The policy project*, Internet: http://www.policyproject.com/pubs/SEImpact/SEImpact_Africa.PDF
- Todaro, P. M. – Smith, C. S. (2009): *Economic Development.* Pearson Education Limited, Essex.
- Torgyik, J. – Karlovitz, J. T. (2006): *Multikulturális nevelés.* Budapest. Internet: <http://www.uni-miskolc.hu/~btntud/multikult.pdf>
- Tóth, F. (2008): *Munkügyi kapcsolatok rendszere és fejlődése.* Szent István Egyetemi Kiadó, Gödöllő.
- Udry, C. (2003): Child labor. Yale University Economic Growth Center, *Discussion Paper*, No. 856, New Haven.
- United Nations Habitat (2003): *The Challenge of Slums.* Earthscan Publications Ltd., London.
- Waguespack, D. M. – Birnir, J. K – Schroeder, J. (2005): Technological development and political stability: Patenting in Latin America and the Caribbean. *Research Policy*, 34, pp. 1570-1590.
- Wahba, J. (2005): *The Influence of Market Wages and Parental History on Child Labour and Schooling in Egypt.* IZA, Discussion Paper, No. 1771, Bonn.
- http://hvg.hu/gazdasag/20121221_Nem_zavarja_hogy_gyerekek_varrjak_a_ruhai Letöltve: 2013.2.18.
- http://hvg.hu/karrier/20121017_foxconn_gyerekmunkas_kina Letöltve: 2013.2.18.
- [http://hvg.hu/vilag/20100714_gyerekeket_dolgoztattak\(2013.02.10.\)](http://hvg.hu/vilag/20100714_gyerekeket_dolgoztattak(2013.02.10.))